

մ'ալ բնաւ չեղելու համար անկից : —
 I ուղովիկոս ժԴ^{ին} օրը խորհրդի մը
 մէջ որոշուեցաւ որ այսչափ փոխ առնէ
 տէրութիւնը . այս խորհրդեան մէջն
 էին I ամուսնեօն և Վոլպէր պաշտօ-
 նեաները . Վոլպէր դէմ էր առնուելու
 փոխին , բայց I ամուսնեօնին կարծիքը
 զօրացաւ . ան ատեն դարձաւ ըսաւ ա-
 նոր Վոլպէր . « I յնպիսի վերք մը կը
 բանաս որ քու թոռներդ պիտի չկարե-
 նան գոցել . գիտցիր որ ատ բանիդ հա-
 մար պատասխան պիտի տաս ազգին և
 ապագային » :

Վսաներորդ երրորդ հատուածնիս
 վերջի հատուածն է քաղաքական տնտե-
 սութեան , որուն ամէն գլխոցը վրայ
 անցեալ տարուան Րազմավիպին մէջ
 խոստացանք համառօտիւ խօսելու , և
 ահա խոստմունքնիս կատարեցինք . յի-
 րաւի մեր հատուածները խիստ ցամաք ,
 ու թերեւ շատ անոճ՝ ալ գրուած էին ,
 բայց նպատակնիս միայն ուսմանս վրայ
 համառօտ տեղեկութիւն մը տալ էր և
 անոր ուսումնական լեզուն քիչ մը հաս-
 կըցնել : I քրքոր առիթ ունենանք ուս-
 մանս մասնաւոր գլուխներուն վրայ նու-
 րէն գրելու , աւելի ընդարձակ ու ոճով
 կը շարադրենք :

Հ . Տ . Թ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Վրասացեանի կենդանեաց վրայ Գեղեկու-
 թիւն :

ՎԱՌԱՋԵՌՆԻ կ'ըսուին այն ողնա-
 ւոր կենդանիները որոնց չորս ոտքն ալ
 ձեռքի ձևով ըլլալուն՝ կը սեպուին թէ
 չորս ձեռք ունին : I յս կարգիս մէջ կը
 պարունակին կապիկները , որ ուրիշ ա-
 մէն կենդանիներէն աւելի մարդուս կը
 նմանին , մանաւանդ իրենց աչքերուն
 ձևովը , հերձող , շնիկ ու աղօրիք՝ ալ-

1 Dents incisives, canines et molaires.

ռաներովը և ըղեղին կազմաւածքովը .
 ասոնց ստինքը կուրծքերնուն վրայ է :
 Սովորական քաղաւածքնին չորս ոտքով
 է , բայց երկու ոտքի վրայ ալ խիստ դիւ-
 րաւ կ'եղեն , կը քալեն ու կը նստին .
 կեանքերնին գրեթէ ծառերու վրայ
 կ'անցնեն և ճիւղէ ճիւղ խիստ աղէկ
 կը ցատքեն : Ուտելիքնին պտուղ ու ար-
 մաիք է , անոր համար պարտեղներու
 ու արտերու մեծ փնաս կուտան . բնա-
 կութիւննին տաք կլիմաներու մէջ է և
 բազմութեամբ մէկտեղ կ'ապրին :

I նչպէս վերը ըսինք , քառաձեռնի-
 ներուն մէջ կան որ մարդուս շատ կը
 նմանին . կան ալ որ աստիճանաբար հե-
 ռանալով հասարակ չորքոտանեաց կը
 հաւասարին տեսքով . ցուկնին կ'եր-
 կընայ , մարմիննին կամայ կամայ հո-
 լիղոնական դիրք կ'առնու , կը պոչաւո-
 րին և բարբերին ու բնական յօժա-
 րութիւննին կը փոփոխի :

I նազնինք ասոնց կազմութեւր նայե-
 լով իրեք գլխաւոր ճիւղ կը բաժնեն .
 որ են I ապի , I ըջապի կամ I տաիի
 և I աի :

I ապի :

I ԱԳԻԿՆԵՐՈՒՆ հասակը միջակ կամ
 կարճ է , դանկերնին գրեթէ կոր , ցը-
 ուկնին չափաւոր երկայն , բթերնին
 քիչ կամ ամենեւին դուրս ցցուած չէ ,
 վզերնին կարճ , մարմիննին խաղուն ,
 անդամնին ճիւղն ու երկայն , կանակնին
 երկայն ու խիտ մազերով ծածկած , առ-
 ջնին քիչ մազուտ և կամ բոլորովին
 լերկ : I քրեանին միշտ գունաւոր է , եր-
 բեմն կապուտկած մարմնոյ գունով , եր-
 բեմն սև , երբեմն պղնձագոյն , երբեմն
 ալ ճերմակ , կապոյտ կամ կարմիր բծե-
 րով : I յս կենդանեացս մէջէն ոմանց
 դէմքը այնչափ նման է մարդուս որ պզտի
 կութեւ ատեն ասոնց երեսը հնդիկնե-
 րէն աւելի շիտակ է . բայց քանի որ տա-
 րիքնին կ'առնուն՝ երթալով ցուկնին
 ալ կ'երկընայ , և ոմանցը այնչափ կ'ըլ-
 լայ որ շան կը հաւասարի : I սոնց շարժ-
 մունքն ու քաղաւածքը աւելի մարդուս

նման է . երկու ոտքի վրայ խիստ դիւրաւ կը քայլեն , մանաւանդ թէ որ գաւազան մըն ալ բռնած ըլլան , միայն թէ մեզի պէս ապահով չեն . վասն զի իրենց ետեւի ձեռուքներուն թաթերը միայն գետինը կը շօշափեն , ծնկուքներնուն յօդուածքը թոյլ է և դէպ 'ի դուրս ինկած , որով չեն կրնար երկար ատեն երկու ոտքի վրայ կենալ կամ քայլել . ընդհակառակն՝ մագլցելով շատ դիւրաւ ծառերու վրայ կ'ըլեն : Եւսոնց անգամները երկայն ու ճկուն ըլլալով և ջղերնին զօրաւոր՝ շատ դիւրաշարժ են . շատերը երկայն պոչ մըն ալ ունին որ այնչափ խաղուն ու ճկուն է , որով ճիւղերէ կը կախուին , օդուն մէջ կ'որորան ու ծառէ ծառ կը նետուին : Եւս տեսակ պոչաւոր կապիկները գրեթէ միշտ շարժման մէջ են , և երբոր հանգիլ ուզեն՝ ծունկի վրայ կը նստին . իսկ անոնք որ ոչ ասոնց պէս ճկուն պոչ ունին և ոչ ալ թաւ , մարդուս պէս կը նստին :

Կապիկները պտղով ու արմախքով կ'ապրին , և իրենց ակռաներուն շարքը մարդուս պէս է . առջևի հերձող ըստած ակռաները մերկնին չափ է , և շարքն ալ նոյն , չնատամուկներ աւելի են , որ իրենց զօրաւոր դէնք մըն է . բայց աղօրիքները ընդհանրապէս մերոնց պէս են և նոյնչափ թուով :

Եւս կենդանիները աւելի ծառերու վրայ կ'ապրին և քիչ անգամ գետին կ'իջնան . ընդհանրապէս բազմութիւն մէկտեղ կը կենան և էգերը մէկ կամ երկու ձագ կը ցկնին իւրաքանչիւր անգամուն . մարք մեծ խնամք ունին իրենց ձագերուն վրայ , և շալկած հետերնին կը տանին : Վանի որ պզտիկ են , հեզ ու արթուն կ'ըլլան , որոնցմէ շատն ալ այն աստիճանի կ'ընտանեան որ մարդուս ամէն գործողութեանը նմանը կ'ընեն : Ենթալ դարուն մէջ Լա Վոնտամին ու Պուկէ Վաղդիացի երեւելի ուսումնականները Վերիկա խրկուեր էին որ երկրիս չափն առնեն , ասոնք լեռներու վրայ օրերով իրենց դիտողութիւնները կ'ընէին . բայց հոն տեղացի կապիկներն ալ ասոնց նայելով

աղէկ մը կերպերնին առին . աստեղաբաշխներուն ըրածները մէկիկ մէկիկ ձեացուցին . նշաններ կը տնկէին գետինը , դիտակներով աստղերը կը գիտէին , ձեռքերնին ճակատնին կը տանէին իբր թէ կը մտածեն , ետեւ կը վաղէին թուղթ գրիչ կ'առնուին ու հաշիւ ընելու կը նստէին , ժամացոյցը կը նայէին , և այլն : Կապիկին նմանողութիւնը իր գլխաւոր յատկութիւններէն մէկն է , բայց քանի որ տարիքնին կ'առնուն՝ կը վայրենանան և խիստ դժուարաւ կը զսպուին :

Եւսոնց բնակութիւնը տաք երկիրներու մէջ է . Լարուպային հարաւային կողմերն ալ մանաւանդ Ղիպրաթարի ժայռերուն վրայ կը գտնուի ասոր մէկ վայրենի տեսակը . երբոր ցուրտ երկիրներ կը տարուին՝ ընդհանրապէս քիչ կ'ապրին և տեսակ մը թոքախտութիւն քանի մը տարուան մէջ կը մեռնին :

Կապիկները գլխաւոր երկու խումբ կը բաժնուին իրենց արտաքին նշաններուն նայելով , մէյմը Հին աշխարհքի կապիկներ , մէյմըն ալ Նոր աշխարհքի կապիկներ :

Ա. ԽՈՒՄԻ

Հին աշխարհքի կապիկներ :

Հին աշխարհքի կապիկները շատ բազմութիւն են և կարծես թէ մարդուս ու չորքոտանեաց մէջ մէկ տեսակ մըն

են իրենց կազմութեամբը . 'ի սկզբան իրենց մարմնոյն դիրքը շիտակ է , կամաց կամաց բոլորովին հորիզոնական կ'ըլլայ , ցուկնին երթալով կ'երկրնայ , նոյնպէս իրենց կիրքերն ալ աստիճանաբար կը զօրանայ ու չորքոտանի անասնոց կը հաւասարի :

Ենթ որ իրենց արտաքին ու ներքին կազմութեամբը աւելի մարդուս կը նմանին , կրնան մարդայնէրդ՝ կապիկ կոչուիլ , որ ամենեւին պոչ չունին , և գրեթէ խառն երկու ցեղ կը բաժնուին , () րանի ու Պանգոն :

Իսկ այն կապիկները որ պոչաւոր են՝ վեց ցեղ կը բաժնուին , որ են Կէնոն , Սենոփիէէ , Սաթաթ , Սաթոյ , Եանափալ և Սանդորիէ :

() րանի² : — Հին աշխարհքի կապիկներուն մէջէն միայն () րանի ըստաճներուն զիստը բրտութիւն՝ չունի , կամ թէ ունի ալ նէ խիստ քիչ է : () րանիներուն ձեւերնէրը այնչափ երկայն է որ եթէ շիտակ կայնելու ըլլան՝ գետին կը հասնի . այս տեսակները Վիլվիէ բնախօսը Բան () րանի կը կոչէ :

Բան () րանի : — Բայ ցեղը գեալատ ծանօթ չէ , և միայն պղտիկութեան ատեննին վրանին դիտողութիւն եղած է : Ենթ մէկ տեսակը կայ որ հնդկաստան , Պալա , Սալաքա , Պոնէոյ կը գտնուին , որ () րանի Բանի կ'ըսուին . ասոնք քանի որ պղտիկ են՝ դէմքերնին պղտի տղու դէմքին կը նմանի , չթունքնին վար ծռած . բայց տարիքնին առնելով ցուկնին կ'երկրնայ և այս նմանութիւնն ալ կը կորսուի :

() րանի-Բանի⁴ : — Բայ մարմինը հաստ կարմիր մաշկերով ծածկուած է , դէմքը լերկ ու կապուտակ , հասակը ինչուան 7 ոտք կը բարձրանայ , շատ ուժով ու դիւրաշարժ է . բնակութիւնը անտառներու մէջ է , ծառերու վրայ կը կենայ , արագութեամբ ծառ կ'ել-

լէ և ճիւղէ ճիւղ կը ցատքէ . իսկ ընդ հակառակն գետնի վրայ դժուարութեամբ կը քայլէ , անոր համար շատ անգամ ձեռքը գաւազան մը կ'առնու , կամ չէնէ ստէպ ստէպ ձեռուրնէրը գետին կը դնէ : Վիտեր են որ այս կենդանին ծառերուն գազաթը հիւղի պէս բնակարան մը կը շինէ իրեն . սակայն ասոր վրայ քիչ տեղեկութիւն ունինք :

Երկայ մեծութեան ատեն բռնելը շատ դժուար է , քաջութեամբ թշնամոյն դէմ կը պատերազմի , իսկ պղտիկը դիւրաւ կը բռնուի և շուտով կ'ընտանենայ :

Իմ տեսած () րանիկութանկս , կ'ըսէ Պիլֆֆոն , միշտ երկու ոտքի վրայ կը քայլէր , նաև ծանր բան ալ վերցընելու որ ըլլար . երեսը տիտուր էր , քալուածքը չափաւորեալ , բնութիւնը հեզ , բոլորովին մէկալ կապիկներէն տարբեր : Երեն տեսութեան եկողներուն ձեռք կուտար և անոնց հետ ծանր ծանր կը պտըտէր . սեղան կը նստէր , անձեռոցը գիրկը կը փռէր ու բերանը կը սրբէր , կերակուրը պատառաքաղով ու դգալով բերանը կը տանէր , իր ըմպելիքը գաւաթի մէջ կը լեցընէր և ուրիշներուն հետ Բոթայ կ'ընէր . կ'երթար արհեստով սկահակ կը բերէր ու սեղանին վրայ կը դնէր , մէջը շաքար կը դնէր , վրան ալ չայ կը լեցընէր ու կը թողուր որ պաղի և ետքը կը խմէր . մարդու մը փրատ չէր ընէր , մանաւանդ թէ ըզգուշութեամբ անոնց քով կը մօտենար . շաքարեղէն շատ կը սիրէր , անոր համար ամէն եկող իրեն անոյշ բան կուտար . և որովհետև սաստիկ հազ ունէր՝ այսչափ անուշեղէնները պատճառ եղան որ կեանքը կարճեցաւ . մէկ ամառ կեցաւ Փարիզ , և հետեւեալ ձմեռը Լոնտրա տարին հոն մեռաւ . ամէն բան կ'ըսէր , բայց աւելի հասած ու չոր պտուղը կ'ընտրէր . գինի կը խմէր , բայց քիչ , և թէ որ կաթ , չայ և ուրիշ անոյշ խմելիք գտնելու որ ըլլար՝ գինին սիրով մէկգի կը թողուր : Բայ ամէն բանը ընելու բաւական էր տիրոջը մէկ նշանը , շատ անգամ ինքն իրմէ ալ կ'ընէր :

¹ Singe antropomorphe.

² Orang.

³ Ենթ :

⁴ Լո . Simia satyrus. Գ. Չ . Orang-outang.

() րանկուլթանկին դրսի երևելի տարբերութիւնները որով մարդէս կը զանազանի՝ ասոնք են . ճակատը նեղ է , աչուրները մէկմէկու խիստ մօտ , քիթը դուրս ելած չէ , և քիթն ու բերնին մէջ եղած միջոյր շատ է , ականջները համեմատութեամբ խիստ մեծ են , թւերը երկայն , թաթը երկայն ու նեղ , բութ մատը խիստ պզտիկ , ոտքերը աւելի ձեռքի ձևով են քան թէ ոտքի . թող վրայի բուրդը : Խակ ներսի երևելի տարբերութիւնները ասոնք են . մարդս 12 կող ունի , իսկ () րանկուլթանկը 13 , աչքին ամանը աւելի խոր է , երկամունքը աւելի կտր էն , լեզույն ամանը աւելի նեղ ու երկայն է , և ուրիշ քանի մը ոսկորներով ու վզով կը տարբերի մարդէս : Սարմնոյն մնացած ուրիշ մասունքները , զըլուխն ու անդամները այնպէս կատարեալ կը նմանին մարդուս որ չկրնար մարդ առանց զարմանալու մէկմէկու հետ համեմատել . բայց ամենեւին մարդուս ձիւրքերը չունին : () րինակի համար , իրենք ալ մեզի նման լեզու ու ձայնի բոլոր գործարաններն ունին , և սակայն և ոչ մէկ բառ մը կրնան խօսիլ . իրենց ըզննել ալ ամենեւին մեր ըզննելն ձեռն է , բայց չեն մտածեր : Սարդուս և () րանկուլթանկին միայն սրունքներն լեյուն է մնով , որով կրնան շիտակ քալել :

Լօգոօյ : — Տեսակ մը () րանկ կը կարծուի կարճ թւերով որ *Շէնֆանէ կամ օֆա ծախմոֆ*՝ կը կոչուի , քանի մը հեղինակներ ալ *Փոնկոյ* և *Լօգոօյ* անունը կուտան ասոր , և *Կուինէա* ու *Քոնկոյ* կը գտնուի : Կ'ըսեն թէ այս կենդանւոյս հասակը մարդուս հասակէն երկայն է և իրեն սովորութիւնները () րանկուլթանկին շատ նման է . աւոր համար Պիլֆֆոն ասոնց մեծին () րանկուլթանկ կ'ըսէ , պզտիկին Լօգօօյ : Իսոնց բնակութիւնը անտառներու մէջ է , ուր խումբ խումբ կ'ապրին . իրենց թշնամոյն դէմքարերով ու փայլ

տերով կը կռուին , երբեմն ինչուան փղղերու ու զինեալ մարդիկներու դէմ կը դնեն և սարսափելի ունալով զանոնք փախցընել կ'ուզեն :

Նոյն : — Իսկայ միշտ շիտակ կը կենայ , չորս ոտքով քալած ատենն ալ , վասն զի ձեռուրները իր մարմնէն երկայն են . այնչափ որ շիտակ ոտքի վրայ ալ կենալու ըլլայ՝ դարձեալ իր ձեռքերը գետին կը դաշին և առանց մարմինը ծռելու կրնայ չորս ոտքի վրայ քալել : Հասակը ինչուան իրեք ու կէս ոտք կ'ըլլայ , պոչ չունի , գլուխը կտր , երեսը մարդու երեսին նման տափակ , խահուէի գունով , երեսին բոլորտիքը շրջանակի պէս մազ ունի մոխրի գունով , որով աչուրն կ'երենայ . աչուրները խոշոր են և խոր , ականջները լերկ ու կտր : Պիլֆֆոն կ'ըսէ թէ մէկ կենդանի Նիպոլոն տեսայ որ բնութեամբ հանդարտ ու քաղցրաբարոյ էր , իր շարժումները ոչ շատ տգեղ և ոչ ալ սաստիկ երազ , ծանրութեամբ կ'աւանդէ իր ուտելիքը , և հաց , պտուղ , նուշ , և այլն , կ'ուտէր . ցրտէն ու թացէն շատ կը վախէր և իր երկրէն դուրս քիչ ապրեցաւ : Լօյս կապիկս արեւելեան Հնդկաստան կը գտնուի , մանաւանդ Վորոմանտէի երկիրը , Սալաքքա և Սուլթեան կղզիներուն մէջ : Լօյս տեսակ կապիկներուն մէջ Սիւրաֆոյն Նիպոլոն՝ ըսուածը շատ նշանաւոր է իր արագաշարժութեամբ , որ Սումատրա կղզին եղէգներու ու Պամպու ծառին մէջ կը բնակի :

Սիւրաֆոյն ըսուածը ուրիշ Նիպոլոններէն ասով կը տարբերի որ ետեի ոտուրներուն երկրորդ ու երրորդ մատանցը առաջին յօդուածքը մաշկով մը իրարու կպած են : Իսոնք շատ միատեղ կ'ապրին , և մէջերնէն աւելի զօրաւորներն ու ճարտարները իրենց գլուխ կը դնեն . ցորեկը տերեւներու մէջ պահուրտած լուռ կը կենան , իսկ արեւը ելլելու ու մտնելու ատենները ահաւելի ձայնով

1 Gibbon cendré.

2 Լօ . Simia Lar. ըստ Լինն . Homo Lar. Գ. Գ. Gibbon.

կ'ունան, գետնի վրայ հազիւ կրնան քալել և ծառի վրայ ալ մաղցելով դժուարաւ ու ծանր ծանր կ'ելլեն . բայց այնպէս արթուն են որ քիչ անգամ կը խաբուին : Բոնք մեծ հոգ ու խնամք ունին իրենց ձագերուն վրայ . կ'առնեն զետը կը տանին ու հոն աղէկ մը զանոնք կը լուան, կը սրբեն, կը չորցնեն . և թէ որ ձագերը վտանգի մէջ իյնան, այն ատեն էգերը ձագերուն քովէն չեն հեռանար ու քաջութեամբ թշնամոյն դէմ կը դնեն :

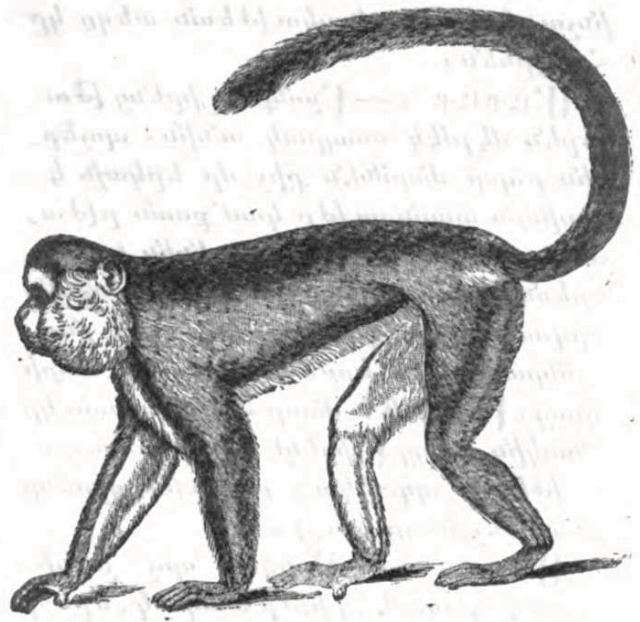
Պոչաւոր կապիկներ :

Հին աշխարհքի կապիկները որ կարճ կամ երկայն պոչ ունին՝ առաջիններէն նուազ մարդուս կը նմանին . ասոնց մարմինը երթալով հորիզոնական դիրք կ'առնու և իրենց գլխուն ձեւը հասարակ չորքոտանեաց կը մօտենայ . ներքին գործարանաց կազմութիւնն ալ թէ մարդէս և թէ պոչ չունեցող կապիկներէն շատ կը տարբերի :

ՍԵՄՆՈՓԻԹԵԿ՝ : — Բոնք իրենց մարմնոյն ձեւովը, անդամներուն մեծութեամբը և դէմքին գծադրութեամբը Ղիպպոնի շատ կը նմանին . բայց պոչերնին, որ սովորաբար կանգուն կը բռնեն՝ շատ երկայն է : Բոնք հարաւային Բրիտի կողմերը կը գտնուին և բազմութիւն մէկտեղ կ'ապրին . շատ աչքաբաց ու արագաշարժ են, բայց հանդարտ ու զգուշաւոր կ'երևնան : Քանի որ պզտիկ են՝ դիւրաւ կ'ընտանեն և հնդկաստանցիք մասնաւոր պատիւ կուտան ասոնց :

Լէնն :

ԼԵՆՆՈՆ՝ : — Բոնք ալ առջիններուն պէս երկայն պոչ մը ունին, կերպերնին կայտառ, գլուխնին կրոր ու ցուկնին շատ դուրս ինկած : Բոնք մէյմէկ տոպրակի պէս կաշի ունին թուշերնէն կախուած, որոնց մէջ իրենց

Լէնն :

ժողոված պտղեղէնները կը պահեն : Հասակնին միջակ է, շուտ շուտ ծառէ ծառ, ճիւղէ ճիւղ կը ցատքեն, բայց գետնի վրայ դժուարաւ կը քալեն : Ինչպէս ձեւով առաջիններուն նման են ըսինք, բայց բնակութիւննին բոլորովին տարբեր է, վասն զի ասոնց հայրենիքը Բրիտիկէ է . ուր անտառներու մէջ խուժք խուժք կ'ապրին և պարտէղներու ու արտերու մեծ փնաս կը հասցնեն : Եւ պատմեն թէ ասոնք երբոր ասպատակութեան կ'ելլեն՝ շատ խոհեմութիւն ու արթնութիւն կը բանեցնեն . ծերերը բանակին առջևէն ու ետևէն կ'երթան, և իրենք են առաջնորդ ու պաշտպան . թէ որ պատերազմիլ հարկ ըլլայ՝ ամենէն առաջ իրենք կեանքերնին կը դնեն : Երբոր աւարառութե տեղը կը հասնին, բարձր տեղուանք մէյմէկ պահապան կը դնեն, որ եթէ պզտի վտանգ մըն ալ ըլլայ՝ իրենց իմաց տայ . իսկ իրենք մէկ կամ քանի մը կարգ կը շարունակեն, ու ծայրինը աւարը քովինին կը նետեն, այն ալ իր քովինին, այսպէս կարգաւ ինչուան մէկալ ծայրը, ուր կը հաւաքեն . վերջը երբոր պարտէզը կամարտը կը ըմբնայ կ'երթան մէկալ ծայրէն կը շա-

1 Գ. Շ. Semnopithecus.

2 Լ. Շ. Cercopithecus. Գ. Շ. Guenon.

րուին , և նոյն կերպով բոլոր աւարներն ինչուան իրենց բնակութեան տեղը կը հասցընեն :

ՍԱՔԱՔՐ՝ — Բոնք ալ իրենց թուշերէն մէյմէկ տոպրակ ունին . պոչերնին բոլոր մարմնէն քիչ մը երկայն է , այսինքն տասնըութը կամ քսան բթաչափ , գլուխնին մեծ , ցուկնին խոշոր , երեսնին լերկ ու խորշովեալ , ականջնին բրդոտ . չորս ոտքի վրայ կը քալեն ընդհանրապէս , և երբեմն ալ երկու ոտքի վրայ : Բոնք մեծ մասը հնդկաստան կը բնակին , բայց Բիրիկէ ալ կը գտնուին , և թէ որ պզտիկուց բռնուին՝ զիրենք ընտանեցընելը դիւրին է :

ՍԱԿՈՅ՝ — Բիկայ պոչ չունի , գլուխը հաստ է , քիթը տափակ , երեսը դուրս ելած ու քիչ մը տեղ կակուղ մազերով գոցուած , աչուները մանր ու իրարու մօտ , ականջները պզտիկ ու լերկ , դէմքը մաղձոտ ու տգեղ . շնատամուկները համեմատութեամբ մարդու ականներուն խիստ երկայն են . վիզը կարճ , թուշերէն տոպրակ կախուած ունի , որուն մէջ կերակուրը կը պահէ և ուզած աւտենը կը հանէ կը ծամէ : Սարմնոյն վրայ շատ տեղ խիտ մազ ունի , կունքի մազերը կանաչի կը զարնեն , փորուն տակինները բաց դեղնի . բութ մատը տափակ է , մարդուս քիչ մը նման , բայց մատուներուն ըզունգները ծռած են : Հասակը երկու ոտք ու կէս , կամ իրեք ոտք բարձր է , բայց էգը արուէն աւելի պզտիկ է , և չորս ոտքով աւելի դիւրաւ կը քալէ . քան թէ երկուքով :

Բոլոր կապիկներուն մէջէն ասիկայ է որ Եւրոպայի կլիմային աւելի կը դիմանայ , որ հիներուն ալ ծանօթ էր , և Բիգիֆոս կը կոչէին որ յունարէն կապիկ ըսել է : Բոնք բնակութիւնը Բիրիկէի հիւսիսային կողմերն է , և քանի որ արգտիկ է ծեծի վախէն դիւրաւ կը վարժի զանազան խաղեր ընելու :

ՍԱՆԳԱՆԻՍ — Սմանք նաև Փափոն կամ Պապոնէն կը կոչեն : Բոնք ցուկը շատ երկայն ու ծայրը կտրուա-

ծի պէս ըլլալով դէմքերնին աւելի շան կը նմանի քան թէ հասարակ կապիկ : Բոնք պոչը միակերպ չէ , ոմանց երկայն կ'ըլլայ , ոմանց կարճ , և թուշերնէն մեծ մեծ պարկեր կախուած ունին :

ՍԱՆՏՐԻԼ — Բոնք ցեղն ալ շանագլուխ ըսուածներուն կարգն է , որուն վրայ ուրիշ անգամ խօսած ենք :

Բոնք երկայնացուկ կապիկները ուրիշ ամէն կապիկներէն աւելի կատաղի ու անգութ են , և մարդակերպ ըսուածներէն ետեւ ամենէն մեծ ու ամենէն ուժովն են : Բոնք շնատամուկներ ամենէն կատաղի գիշակեր կենդանիներէն ալ աւելի զօրաւոր է . անդամնին կարճ և ուժով են , և սովորաբար չորս ոտքով կը քալեն . ծառերէն վեր դիւրաւ կ'ելլեն և շատ արագաշարժ են , բայց սովորաբար անտառները չեն բնակիր , հապա աւելի ապառաժուտ լեռներն ու մացառուտ տեղուանք կ'ապրին : Բոնք կերակուրը պտուղ ու ընդեղէն է , որով պարտէզներուն ու արտերուն մեծ վնաս կը հասցընեն : Բոնք գրեթէ ամէն ալ Բիրիկէ կը գտնուին և հոն խումբ խումբ եղած կ'ապրին . ամէն խումբ իրեն մասնաւոր բնակութիւն ունի , և ամենեւին չեն թողուր որ ուրիշ կենդանի մը իրենց բնակութեան տեղոյն մօտենայ . թէ որ մէկը բռնութեամբ առաջ դայ , այն ատեն ամէնը մէկ եղած կը կանչեն ինչուան որ թշնամին փախցընեն . իսկ թէ որ այս կերպով ալ չկարենան յաղթել , կը սկսին քարով ու փայտով անոր դէմ պատերազմիլ , և ոչ իսկ հրազենքէ կը վախնան : Բոնք ամենեւին կը թուլութեան չեն գար , և ոչ ալ առիւծներու ու վագերց պէս զիրենք հոգացողներուն կ'ընտանենան :

Բոնք շանագլուխ ըսուածները շատ ցեղ կը բաժնուին , որ զանց կ'ընենք յիշատակելու :

Ուրիշ յօդուածով մըն ալ Եւրոպայի կապիկներուն վրայ կը խօսինք :

1 Լո . Simia Cynomolgus. Գ. Պ . Macaque.

2 Լո . Simia inuus. Գ. Պ . Magot.